

לעילוי נשמת
הרב חפץ בן אסתר זצ"ל

בס"ד

שבט התשפ"ו
מפטיר בן שבע שנים והואש במלכו (מ"ב יב א) א
ויקרת והולדע את הברית (מ"ב יא יז) ס
שבת מברכין

פרשת משפטים – שקלים

עלון חידושי תורה ופרפראות על פרשת השבוע בעניינא דיומא ממפרשי ומדרשי הז"ל

בפרשת משפטים 118 פסוקים = פן דין

פן דין עני ואביון אז טוב הלא היא הדעת אתי נאם? הנה. (ירמיה כב טו)

מולד חודש אדר יהיה בליל שלישי בשעה 3, 50 דקות ו 12 חלקים

צירוף שם הנכבד המאיר בחודש הזה ההי"ו, ויוצא מפסוק מסופי תיבות (בראשית מט יא) עירה ולשרקה בני אטנלו. (בני יששכר אדר)
בפרשת משפטים 53 מצוות, מתוכן 23 מצוות עשה ו-30 מצוות לא תעשה. (ספר החינוך)

עשה: דין עבד עברי · יעוד של אמה העבריה · פדיון אמה העבריה · להרוג בחנק המחויב · לדון דיני קנסות · להרוג בסייף המחויב · לדון בנזקי בהמה · לדון בנזקי הבור · לדון גנב בתשלומין או במיתה · לדון בנזקי הבער · לדון בנזקי האש · לדון בדין שומר חנם · לדון בדין טוען וכופר · לדון בדין נושא שכר ושוכר · לדון בדין השואל · לדון בדין מפתה · הלואה לעני · הטייה אחרי רבים · פרוק משא · שמיטת קרקעות · שבייתה בשבת · חגיגה ברגלים · הבאת ביכורים. **לא תעשה:** לא ימכור אמה עבריה הקונה אותה מיד האב · שלא לגרוע שאר כסות ועונה · שלא להכות אב ואם · שלא לאכול שור הנסקל · שלא להחיות מכשף · שלא להונות הגר בדברים · שלא להונות הגר בממון · שלא לענות יתום ואלמנה · שלא נתבע חוב מעני שאין לו במה לפרוע · שלא נשית יד בין לוח למלוה ברבית · שלא לקלל הדין · לאו דברכת ה' · שלא לקלל הנשיא · שלא להקדים חוקי התבואות · שלא לאכול שריפה · שלא לשמוע טענת בעל דין שלא בפני בעל דינו · שלא יעיד בעל עבירה · שלא לנטות אחר רבים בדיני נפשות בשביל אחד · שלא ילמוד חובה מי שלמד זכות תחילה בדיני נפשות · שלא לרחם על עני בדין · שלא להטות משפט חוטא מפני רשעו · שלא לחתוך הדין באומד הדעת · שלא ליקח שוחד · שלא לישבע בעבודה זרה · שלא להדיח בני ישראל אחר עבודה זרה · שלא נשחט שה הפסח ביי"ד בניסן בעוד שהחמץ ברשותינו · שלא נניח אימורי הפסח לפסול בלינה · שלא לבשל בשר בחלב · שלא לכרות ברית לשבעה עממים וכן לכל עובד ע"ז · שלא להושיב עובד ע"ז בארצנו.

חודש אדר מזלו דגים – לפי שבחודש הזה הדגים שבנהרות ושבאגמים פרים ורבים. ומזל דגים הוא מזל של ברכה, מפני שהדגים מכוסים מן העין ואין עין רעה שולטת בהם, ואין קללה שורה בדגים לעולם, ואפילו במי המבול לא מתו כיון שלא השחיתו דרכם, והדגים אינם מזדווגים אלא לבני מינם בלבד.

ואף מזלם של ישראל עלה בחודש זה לפי שנמשלו ישראל לדגים, מה הדגים חיים במים, אף ישראל כל חייהם בתורה שנמשלה למים. וכשם שהדגים פרים ורבים בחודש זה, כך תורתם של ישראל עלתה להם בחודש זה פעמיים. בחודש זה נולד משה רבינו שהתורה נקראת על שמו, ובחודש זה חזרו וקבלו ישראל את התורה מרצונם הגמור בימי מרדכי ואסתר.

ואולם עיקר תקפו של חודש זה והצלחתו, נמסר לבני רחל: אפרים ומנשה ובנימין הצובאים על דגל אחד, שנברכו על ידי יעקב אביהם בברכת **וידגו לרב בקרב הארץ** (בראשית מח), לכן באה הישועה לישראל בימי מרדכי ואסתר בחודש זה, על ידי זרע רחל, שמרדכי מזרע בנימין היה.

מזלות כל החודשים נקראו בלשון יחיד: עקרב, קשת, גדי, טלה, שור, סרטן, אריה, בתולה, ומזל חודש אדר נקרא בלשון רבים 'דגים' – רמז לשני אדרים, שאין לאדר מזל שני אלא זה של אדר ראשון. אם תמצא לומר, מזלות החדשים תשרי וסיון שנקראים גם הם בלשון רבים: מאזנים ותאומים? אינם לשון יחיד, שאין מאזנים אלא בשניים, וכן אין תאומים אלא בשניים. (ספר התודעה)

אין הכשפים שולטים במי שנולד באדר שני, להיות שהכשפים נעשים על פי סדרי המזלות, בשעה פלונית וביום פלוני ובמעשים משונים. והחודש הזה אין לו מזל, כיון שהוא נוסף על הי"ב. ולשמע אוזן שמעתי, שגזירת המן היתה על חודש אדר שני, וכן נמצא בספרי הקדמונים. ונראה לומר בזה, דהנה המן הרשע היה מכשף גדול, ועיין בכתבי הארז"ל (פעי"ח שער הפורים פ"ה). ותדע, שהיה מבחינת נח"ש הקדמוני, מנחש ומכשף, וכן כל העמלקים. והנה השי"ה הפר עצתו במה שפעל ועשה, שנפל לו הפור על חודש אדר שני, שאין בו מזל ואין שולט בו כישוף. וגם כן נזכר למעלה בגבהי מרומים שאין מזל לישראל (שבת דף קנו) כי הם למעלה מן המזלות. ובזה תמצא טוב טעם למה קבעו קריאת המגילה באדר שני דייקא. (בני יששכר מאמרי חודש אדר א יא)

הנולד בחודש הזה שאין כשפים שולטים בו, מן הראוי דיתאמץ בעבודת ה' ובתורתו וירבה בצדקה כפי יכולתו, דאית ליה מעליותא מהחודש הזה מה שלא יש לשאר בני אדם, ואיך יעבור חס ותחילה על פי ה' בימים האלה ובזמן הזה דהקדוש ברוך הוא עבד ליה ניסא דנולד בזה הזמן, דאעיקרא הקדוש ברוך הוא גוזר על הטיפה שיהיה בר קיימא והכל מאתו יתברך. (מועד לכל חי סימן לא)

אם אדוני יתן לו אשה וילדה לו בנים או בנות האשה וילדיה תהיה לאדניה והוא יצא בנפו. (כא ד) פרש"י - מפאן שהרשות ביד רבו למסור לו שפחה כנענית להוליד ממנה עבדים. בזמן שהוא נשוי תחילה אז דווקא מותר לרבו ליתן לו שפחה. (כלי יקר) אין עבד עברי מותר בשפחה כנענית עד שתהיה לו אשה ישראלית ובנים, אבל אם אין לו אשה ובנים אין רבו מוסר לו שפחה כנענית, ודבר זה קבלה הוא אפילו אם היה הנמכר כהן הרי זה מותר בשפחה כנענית כל ימי עבודתו. (אבן האזל על משנה תורה הל' עבדים ג ד)

שאלה – כתיב (תהלים ט) **משפטי י-הנה אמת צדקו יחדו,** דרשו חז"ל שבמשפט מלכותא דארעא אין דנים אלא את החוטא עצמו, אף אם כתוצאה מהעונש יגרם בעקיפין צער וסבל לבני משפחתו ואוהביו, על לא עול בכפם, למרות זאת אין מתחשבים בכך. אבל להבדיל משפטי הקב"ה אינם כן, אלא **משפטי י-הנה אמת צדקו יחדו,** כל פרט ופרט נלקח בחשבון, ואין אדם נושא בצער בעטיו של המשפט אלא אם כן הוא חייב לשאת בצער זה, כלומר בשעת המשפט נלקח בחשבון הצער והכאב של כל משפחתו וקרוביו של הנידון והכל נעשה בדקדוק ובצדק.

כיצד לא מתחשבים באשתו של הגנב הנמכר לעבד עברי והוא בזיון רב עבורה ובפרט אם הוא כהן שישא שפחה כנענית, והיא צרתה. **תשובה** – מכיון שהיא היתה הגורמת לכך שנעשה גנב, מפני חמדנותה ומלבושיה שהיתה דורשת ממנו בלי סוף, עד שלא היה בכוחו לספק לה, ולא היתה יראה בלבה לומר: הרי בעלי הוא בינוני ומהיכן יביא מה שאני דורשת. ומפני שלא היתה שמחה בחלקה והיתה מריבה עם בעלה, עד שהיה מוכרח לגנוב בגללה, הענישה הקב"ה ונתן היתר לבעלה ולאדון ליתן לו אשה כנענית, וזה יהיה בשבילה לקח גדול לראות צרתה, ובזה תחול מדרשות המופרות שלא תבקש מבעלה דברים שאינם יכול לעמוד בהם. (אמרי נועם, אמרי שפר, מעם לועז)

שאלה – מה הטעם שפירט הכתוב וילדה לו בנים או בנות.

תשובה – שמה היה כתוב רק **בנים** היינו אומרים שבנות הולכות אחרי האב, כמו שלמדו חז"ל שיצירת הבת תלויה באב. [אשה מזרעת תחילה - וילדת זכר, איש מזרע תחילה - וילדת נקבה. (נדה לא.)], ואם היה כתוב רק **בנות** היינו אומרים שבנים הולכים אחר האב מפני שהבן נצרך להדרכת האב יותר מהבת, לכן פירט הכתוב **בנים או בנות**, שכולם הולכים אחר האם. (העמק דבר).

שאלה – מה הטעם שהילדים של העבד עברי נשארים עבדים אף שאביהם ישראל.

תשובה – כיון שעשה מעשה עבדים שגנב, יהיו בניו עבדים מידה כנגד מידה. (שו"ת רדב"ז ד קפח) ובמוכר את עצמו, כיון שקנה אדון לעצמו ויצא כביכול מעבדות ה', יהיו בניו עבדים מידה כנגד מידה. (תורת המנחה) שאם התכוון למכור את עצמו כדי שיתן לו אדוניו אשה בלי שיצטרך לתת מוהר ומתן כמשפט הבנות, בישרו הכתוב כי לא לו יהיה הזרע, אלא האשה וילדיה תהיה לאדניה. (עקדת יצחק)

איתא בזהר הקדוש (ח"ב קכת). שהמצוות שהאדם עושה בחנם תוכל הקליפה הנקראת חנם לשלוט עליה, ורמז בכתוב ויצאה חנם אין כסף, אין בה כסופא וחשוקות. וידעתי מאנשי מעשה שאפילו היו מכבדין אותן באיזה כיבוד בספר תורה ובבית הכנסת, היו נותנין לצדקה בכדי שלא תהיה המצוה בחנם. (מגיד תעלומה, ברכות ט:.) וכ"כ ספר הברית - שאם אפשר להשיג המצווה בחנם ובשכר, יקנה אותה בשכר ולא יקחנה בחנם, כאשר אמרו (בוזר פרשת תרומה) זה לשונו: ויקחו לי תרומה (שמות כב) מאן דבעי לאשתדלא במצוה ולאשתדלא ביה בקוב"ה, אצטריך דלא ישתדל ביה בריקנייא ובמגנא, עכ"ל. (ח"ב מאמר י"ב פרק ז' אות י"ז)

אם יקום והתהלך בחייו על משענתו ונקמה המכה רק שבתו יתן ורפא ירפא. (כא יט) אמרו רז"ל (ברכות ט.) דתני דבי רבי ישמעאל: **ורפא ירפא** - מכאן שניתנה רשות לרופא לרפאות. **שאלה** - למה לי קרא שניתנה רשות לרופא לרפאות, ודרשו רז"ל (סנהדרין עג.) אַבְדַּת גּוֹפוּ מְעִינִי? תלמוד לומר: (דברים כב ב) וְהִשְׁבַּתוּ לוֹ זו אבדת גופו, וכתוב (ויקרא יט טז) **לא תעמד על דם רעך.**

תשובה - הוה אמינא שירפא בחנם תלמוד לומר שנתנה רשות לרופא לרפאות בשכר. (פתח עינים בשם חוסי' ישנים - ברכות שם) **שאלה** - למאי אצטריך לכפול הלשון **ורפא ירפא**?

תשובה - שלא נחשוב דאירי בחולי הבא לאדם על ידי אדם שרשאי אדם לרפאות ולא על ידי שמים, לפי שחללים הבאים מעצמן אין להם לרפאות שדומים כמבטלים גזרת המלך, דאם לא היה הכתוב כפל הלשון הייתי מפרש דלא ניתן רשות לרופא לרפאת אלא רק חולי ומכה הבא על ידי אדם, לכך כפל הכתוב הלשון **ורפא ירפא** לרבות כל דבר, הן הבא על ידי אדם הן הבא על ידי שמים. (תוס' הרא"ש, בן יהוידע שם) **א"נ** אי לא הכפל לא הוה גמרינן מיניה שניתן רשות אלא שאם ריפא עצמו ע"י רופא שצריך לשלם החובל שכר הרופא. (הידושי אגדות שם) **א"נ** שלפעמים מזיק הרפואה ואפילו הכי ניתן רשות לרפאות ולא חיישינן פן יהרגנו או יסכננו ע"י סם או משקה. (פענא רוא בשם מהר"ר חיים)

הנה רשות היא לרופא לרפאות ולא חובה - כעין דמיון היתר יפת תואר במלחמה, דודאי טוב יותר בעיני ה' אם לא יחשוק ולא יחבק נכריה, אבל לא דברה תורה אלא כנגד יצה"ר (קדושין כא), כן הענין בכאן שלא חובה תורה אלא כנגד יצה"ר, אבל טוב יותר בעיני ה' שלא ישתדל ברופאים, רק יבקש תרופה מאת ה' יתברך המוחץ והרופא. (מגיד תעלומה, ח"א ל' ע"ב)

אם יקום הפסוק מתחיל בא' ומסיים בא' ורפא ירפא לומר שהיסורין שהקב"ה גוזר באותו יום שגזר ילכו להם ועל ידי אותו סם ועל ידי אותו אדם. (רבינו אפרים) דאמרו רז"ל (ע"ז נה.) יסורין, **בשעה שמשגריין אותן על האדם, משביעין אותן: שלא תלכו אלא ביום פלוני, ולא תצאו אלא ביום פלוני** ובשעה פלונית, נעל ידי פלוני ועל ידי סם פלוני. פירושו או לא קאמר יש יסורין משביעים אותם שיצאו ביום פלוני מאליהם שלא על ידי רופא ולא על ידי סם ויש משביעים אותם שיצאו על ידי רופא או על ידי סם. (בן יהוידע שם)

וכי יגח שור את איש או את אשה ומת סקול יסקל השור ולא יאכל את בשרו ובעל השור נקי. (כא כח) פרש"י - ממשמע שצאמר 'סקול יסקל השור', איני יודע שהוה נבלה, ונבלה אסורה באכילה? אלא מה תלמוד לומר: "ולא יאכל את בשרו"? שאפילו שחטו לאחר שנגמר דינו - אסור באכילה. בהנאה מניין? תלמוד לומר: "ובעל השור נקי", כאדם האומר לחבירו: יצא פלוני נקי מנכסיו, ואין לו בהם הנאה של פלוני. (בב"ק מא.) **חידה בפרשה** - באיזה אופן שור שהרג את הנפש וסקלו אותו והבשר שלו מותר באכילה / בהנאה.

תשובה - בן פקועה שניתר בשחיטת אמו כשחוט דמי, שסימני אמו הם המתירים אותו, חשיב כנשחט קודם גמר דין ומותר בהנאה. לפי שהוא כשחוט קודם שנהרג ואין נגיחתו יכול לאסרו. (מושב זקנים, שיט"ק שם בשם רבינו ישעיה) **א"נ** בעדים זוממים מותר הבשר בהנאה כדלקמן. **שאלה** - מה הטעם דכתוב סקול יסקל בכפל לשון.

תשובה - לרמזו שיש לשור דין כמו של אדם שנדון לסקילה, שבתחילה סוקל אותו עד אחד, ואם עדיין נשאר בחיים סוקל אותו עוד עד. ואם לא מת בכך סוקלים אותו כל עדת ישראל. (לקח טוב) **א"נ** אם לאחר שנסקל נודע לביה"ד שהעידו עדות שקר, מותר בהנאה. וזהו שנאמר סקול יסקל השור אם השור נסקל וגם אחרי שנסקל עדיין ביה"ד בדעה ש-יסקל שחייב בסקילה או **ולא יאכל את בשרו**, אבל אם לאחר שנסקל נתברר שהיתה טעות במציאות הבשר מותר בהנאה. (זבח השלמים, מעם לויז)

אם לא ימצא הגנב ונקרב בעל הבית אל הא-להים אם לא שלח ידו במלאכת רעהו. (כב כז) **עד הא-להים יבא דבר שניהם אשר ירשיעו א-להים.** (כב ח) **שאלה** - מה הטעם שהוכיח כאן ג' פסוקים **א-להים**. ונקרב בעל הבית אל הא-להים. עד הא-להים יבא דבר שניהם, אשר ירשיעו א-להים. **תשובה** - דרשו רז"ל מכאן (סנהדרין ג:) שאין בית דין פחות משלושה. ולא תמצא בכל דינין שבפרשה מתחלת הספר עד כאן שיוכיר השם המיוחד כ"א שם א-להים, והטעם בזה (דברים יז ז) **כי המשפט לא-להים הוא.** (רבינו בחי')

אם מאן ימאן אביה לתתה לו כסף ישקל כמזהר הפתולת. (כב טז) **חידה בפרשה** - היכן רמזו פסוקי מאמר חז"ל בפתולת (ב) **כתובות א** - פתולת - פתולת מאתים.

תשובה - כמזהר ר"ת כמה מזהר בתולדות ר'. (דעת זקנים בשם הר"ר חסיד) וכן **כמזהר** בגימטריא מאתים זוז יתר א' ויש אם למקרא. (שם בשם ר' משה)

ותה אפי והרגתי אתכם בחרב והיו נשיכם אלמנות ובניכם יתמים. (כב כג) פרש"י - ממשמע שצאמר **והרגתי אתכם**, איני יודע שנשיכם אלמנות ובניכם יתמים? אלא הרי זו קללה אחרת: שיהיו הנשים צרות פאלמנות חיות, שלא יהיו עדים למיתת בעליהן ותהיינה אסורות להנשא, ותבנים יהיו יתומים, שלא יניחום בית דין לירד לנכסי אביהם, לפי שאין יודעים אם מתו אם נשבו. (ב"מ לה.)

שאלה - הלא כשהאלמנה אינה נישאת יש בזה לכאורה כבוד גדול לאיש, כי אשת המת אינה בונה את ביתה מחדש אלא יושבת ערירית מתוך אהבה לבעלה המת. מהו אפוא העונש עבורו.

תשובה - מי שנעדר במלחמה מחמת הספק אין מניחים את האשה להינשא בשנית ולהקים בית בישראל. בכדי לברר מה עלה בגורל בעלה ישנה דרך אחת לפתוח את קברי הרוחמים באותן שוחות בו הטמינו את מתי המלחמה ולנסות לזהות את סימני הגופה באמצעות עדים. במקרה כזה ישנו ביזיון וצער גדול למת שהרי פתיחת קבר קשה למת והוא חרון אפו של הקב"ה. [וכן אמר שמואל לשאול (ש"א כח טו) **למה הרגתני להעלות אתי** והטעם שהבלבול קשה למת מפני שמתיראים מיום הדין.} **א"נ** בחלוף הימים כאשר לא ימצאו סימנים למיתת הבעל, בוודאי לא תחוש באהבה יתירה לבעלה אלא תגדף אותו על שעזבה לאנחות ואין לך בשורה קשה למת לדעת שאלמנתו מנאצת אותו יומם ולילה. (בן יהוידע - בב"מ לה.)

וגר לא תלחץ ואתם ידעו את נפש הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים. (כג ט) פרש"י - **את נפש הגר** - כמה קשה לו לשלוף חצים אותו. העני יודע כמה קשה לסבול לחץ העוני, על כן על נקלה יכמרו רוחמיו לרחם על העני, לא כן העשיר שמסובב מרוב טובה הוא לא ידע את כובד העוני, ועל כן אמרו חז"ל (מנחות פו.) 'עשירים מקמצין, וכן מרגלא בפומייהו דאינשי דהעני יש לו לב טוב.

על פי זה אפשר לפרש הפסוק בתולדות (נא יד) **השיבה לי ששון ודריבה תסמכני**, דאם תשיב לי את השמחה בישועתך בכל זאת לא אתאכור על זולתי ח"ו, כי אף שעודני מסובב מעושר ומרוב טובה והצלחה בכל העיניים, בכל זאת **ורוץ נדיבה תסמכני** וכן בברכת יעקב אבינו לבנו נאמר (בראשית מט ט) **לא יסור שבת מיהודה ומחזק מבין רגליו עד כי יבא שילה**. פרש"י - **מלך השמים**, שהמלוכה שלו (ב"ר צח ח), וכן תרגמו אונקלוס 'עד דביתי משיחא דדיליה היא מלכותא'. השיבה לי ששון ישעך ר"ת **שילה**. (לחם רב על סידור התפילה, עמ' קיא)

ועבדתם את י-הוה א-להיכם וברך את לחמך ואת מימיה ונסרתה מחלה מקרבך. (כג כח) **שאלה** - מה הטעם שפתיח בלשון רבים **ועבדתם את י-הוה א-להיכם** וסיים בלשון יחיד **וברך את לחמך ואת מימיה ונסרתה מחלה מקרבך**.

תשובה - דרשו חז"ל (ב"מ קז:) **ועבדתם את י-הוה א-להיכם** - זו קריאת שמע ותפלה. **וברך את לחמך ואת מימיה** - זו פת במלח וקיתון של מים. והנה קריאת שמע ותפלה מצוותה בציבור לכן כתיב בלשון רבים, אבל אכילה ושתייה מצוותה ביחיד (בכורות מד:) ואין שותין מים בפני רבים. פרש"י - דדרך תלמיד חכם להיות צנוע באכילה ובשתייה. לכך כתיב בלשון יחיד. (טעמא דקרא) **א"נ** לפי שכל ישראל ערבים זה בעד זה ולא יברך ה' לחם של כל יחיד ויחיד עד אשר יהיו עובדי ה' רבים ויעבדוהו **כל זרע יעקב** כאחד או יבורך לחמו של כל אחד ואחד. וי"א שעבודת ה' טוב יותר כשרבים מתקבצים להתפלל כי **הן אל פביר ולא ימאס פביר פח לב** (איוב לו ה). אבל בענייני אכילה טוב יותר כשאוכל כל אחד פתו לבדו. ולפי שרוב החולאים באים ע"י המאכלים שמבוחץ, או ע"י התגברות היסודות זה על זה מבפנים, ע"כ אמר **וברך את לחמך ואת מימיה ונסרתה מחלה מקרבך**. (כלי יקר)

שאלה - מה הטעם שהזכיר שם י-הוה שהוא מידת הרחמים, ושם א-להיכם שהוא מידת הדין. **תשובה** - מפני שעבודת ה' היא בעצמות עשה ובמצוות לא עשה, ומצוות עשה הם מצד האהבה שהיא מידת הרחמים, ומצוות לא עשה הם מצד היראה שהיא מידת הדין. (תלמיד הרשב"א)

ויבא משה בתוך הענן ויניח אל החר ויהי משה פהר ארבעים יום וארבעים לילה. (כד יח) **שאלה** - כיצד ידע משה רבינו להבחין בין היום ובין הלילה, וכתוב (תהי"ק ג) **ונגה פאור תהיה קרנים מידו לו ושם תביון עזה**. דרשו רז"ל הנוגה של עמוד האש שהולך לפני ישראל היתה מאירה כאור היום (מצודת דוד) תרגום יונתן - ויהוה קריה פהוה בראשית אתגלו וזקוקין ממך רבתי וקריה נפקין תמן. פרש"י - שהיה מאיר לו כאור המיוחד של שבעת ימי בראשית.

תשובה - איתא במדרש שביום למדו הקב"ה מקרא ובלילה למדו משנה ובוה הכיר, ועוד הבין מזה שהמלאכים היו אומרים **קדוש קדוש קדוש** ביום ולא בלילה, ובלילה היו אומרים **ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד**. (מושב זקנים)

שבעים פנים לתורה, לעיתים תהיה יותר מתשובה אחת
התשובות אינם להלכה למעשה, הערות והארות יתקבלו בברכה
לעילוי נשמת הרב חפץ בן אסתר זצ"ל
ramnadlan018@gmail.com